

Spindelörtskinnbaggen *Canthophorus impressus* (Heteroptera: Cydnidae) i Sverige – nya fynd och status

TOMMY KARLSSON, PER LARSSON, MÅRTEN ARONSSON, NIKLAS JOHANSSON, JONAS WÄGLIND & CARINA GREIFF ANDERSSON

Karlsson, T., Larsson, P., Aronsson, M., Johansson, N., Wäglind, J. & Greiff Andersson, C.: Spindelörtskinnbaggen *Canthophorus impressus* (Heteroptera: Cydnidae) i Sverige – nya fynd och status. [*Canthophorus impressus* (Heteroptera: Cydnidae) in Sweden – new records and status.] – Entomologisk Tidskrift 128 (1-2): 37-42. Uppsala, Sweden 2007. ISSN 0013-886x.

Canthophorus impressus is considered as endangered (EN) according to the red list of Swedish species. In Sweden it is presumably specifically feeding on the plant *Thesium alpinum* and has its whole life cycle close to it. The plant is red listed as well, as near threatened (NT). *C. impressus* has been regarded as a very rare species in Sweden and has been reported from only five localities before 2006. During the summer 2006 it was observed as new to the county of Östergötland and also found in several other new localities in southern Sweden. This paper presents known localities and status for *C. impressus* in Sweden, together with some observations on the ecology of the species. The new records suggest that *C. impressus* is overlooked and likely to be found in several new localities in Sweden. Nevertheless it is threatened and efforts should be made for conservation of the species and its host plant. Management of meadows and semi-natural grassland with *T. alpinum* seems to be one of the most important conservation measures.

Tommy Karlsson, Länsstyrelsen Östergötland, Naturvårdsenheten, 581 86 Linköping. E-post: tommy.karlsson@e.lst.se

Per Larsson, Universitetet for miljø- og biovitenskap, Inst. Naturforvaltning, Boks 5003, 1432 Ås, Norge. E-post: per.larsson@umb.no

Mårten Aronsson, Skogsstyrelsen, 551 83 Jönköping. E-post: marten.aronsson@skogsstyrelsen.se

Niklas Johansson, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Funktionen för land och miljömål, 551 86 Jönköping. E-post: niklas.johansson@f.lst.se

Jonas Wäglind, Miljö- och byggförvaltningen, Borgholms kommun, 387 21 Borgholm. E-post: jonas.waglund@borgholm.se

Carina Greiff Andersson, Länsstyrelsen Östergötland, Lantbruksenheten, 581 86 Linköping. E-post: carina.greiff-andersson@e.lst.se

Spindelörtskinnbaggen (*Canthophorus impressus* Horváth) är en av många insekter vars framtida existens anses som osäker i Sverige. Den är i dagsläget rödlistad som starkt hotad (EN) (Gärdenfors 2005). Under 2006 har arten påträffats som ny för Östergötland och flera nya fynd av arten har gjorts på andra håll i landet under de senaste åren. I denna artikel presenteras de nya

landskapsfynden och en sammanställning av övriga fynd av arten i Sverige. Fyndsammanställningen bygger, förutom på fynd gjorda av författarna, på fynd inrapporterade till ArtDatabanken och fynd som framkommit genom förfrågningar till ett antal botanister och entomologer med kännedom om arten.

Figur 1. Nymf av spindelörtskinnbagge *Canthophorus impressus* sugandes på spindelört *Thesium alpinum*. Foto: Jonas Wäglind.

The nymph of *Canthophorus impressus* feeding on *Thesium alpinum*.

Utseende och ekologi

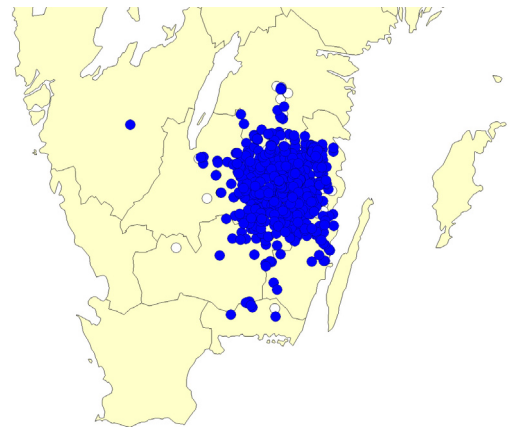
Spindelörtskinnbaggen har fått sitt svenska namn genom att den här sannolikt lever monofagt på spindelört (*Thesium alpinum*) och har hela sin utveckling i växtens närhet. Southwood & Leston (1959) anger emellertid även kungsmynna (*Origanum vulgare*) som möjlig värdväxt, vilket det dock saknas belägg för. Stehlík (1983) rapporterar dessutom fynd på vårtörel (*Euphorbia cyparissias*). Utanför Sverige uppges den också utnyttja andra arter av släktet *Thesium* som värdväxt (Southwood & Leston 1959, Stehlík 1983). Arten övervintrar som imago aggregerade i små "klasar" av baggar i lövförna och mossa och kan påträffas vid värdväxten i detta stadium i maj-juni, och i juli-september då en ny generation har utvecklats (Southwood & Leston 1959). Mellan juni och augusti kan nymferna observeras. Dessa har en karakteristisk klarröd bakkropp med tvärgående svarta fält, vilket är tydligast i de senare nymfstadierna (Fig. 1) (Southwood & Leston 1959). Som fullbildad är arten blåaktigt svart med en ljus kant och ett membran som ger ett ljust intryck (Fig. 2). Spindelörtskinnbaggen är lättast att upptäcka i dess nymfstadium. Nymferna kan ses sugandes på värdväxtens omogna frukter och är då lätta att upptäcka med sin klarröda färg.

Figur 2. Imago av spindelörtskinnbagge *Canthophorus impressus*. Foto: Jonas Wäglind.

Imago of *Canthophorus impressus*.

Spindelört (*T. alpinum*) är den enda arten i sitt släkte som är funnen i Sverige. Arten är en euroasiatisk art som förutom i Sverige förekommer i Litauen och västra Ryssland samt Central-europas bergstrakter och västra Turkiet (Jonsell

Figur 3. Utbredningen av spindelört *Thesium alpinum* i Sverige enligt ArtDatabankens fynddatabas 2006-10-16. Blåa punkter anger fynd efter 1980 och vita punkter fynd före 1980.

The distribution of *Thesium alpinum* in Sweden according to the database at the Swedish Species Information Center 2006-10-16. Blue circles indicate records after 1980 and white circles records before 1980.

Figur 4. Våraskravs naturreservat, Kronobergs län, en slåtteräng med riklig förekomst av både spindelört *Thesium alpinum* och spindelörtskinnbagge *Canthophorus impressus*. Foto: Jonas Wäglind.

Våraskruv nature reserve, a meadow with both *Thesium alpinum* and *Canthophorus impressus* in abundance.

1997). Den svenska utbredningen sträcker sig mellan Linköping i Östergötland och norra Blekinge, samt en lokal i Västergötland (Fig. 3). Huvuddelen av förekomsterna finns dock i södra Östergötland och östra Småland (Jonsell 1997). Den lever på magra, sandiga och öppna gräsmarker såsom torrängar och naturbetesmarker (Fig. 4). Arten kan även påträffas på nästan naken mineraljord såsom t ex vägkanter. Spindelörten har minskat och är idag rödlistad som missgynnad (NT) (Gärdenfors 2005). Orsaken står sannolikt att finna i att spindelörtens livsmiljöer har blivit ett allt ovanligare inslag i dagens jordbrukslandskap. De torra lågproduktiva fodermarkerna är oftast de första att tas ur hävd och växer därmed igen eller planteras med skog.

Canthophorus impressus och en mycket närstående art, *C. dubius* (Scopoli) betraktades tidigare som samma art, *Sehirus dubius* (Scopoli) (Stehlík 1983). Arternas yttre morfologi är helt lika, men Wagner (1956) fastställde distinkta

skillnader hos hanarnas genitaler (se t ex Aukema 2003 för identifiering genom genitalpreparering). I Centraleuropa skiljer sig dessa arters ekologi åt. Arternas val av värdväxt sammanfaller här delvis, men endast *C. impressus* tycks nyttja *T. alpinum* (Stehlík 1983). *C. impressus* påträffas också på högre höjd (200-2500 m ö h) (Stehlík 1983, Wachmann 1989, Aukema 2003), och längre norrut än *C. dubius* (Lis 2006). I Sverige förekommer sannolikt endast *C. impressus*. Inför arbetet med rödlistan 2000 kontrollbestämdes alla tillgängliga svenska individer genom genitalpreparering och samtliga var *C. impressus* (Carl-Cedric Coulianos muntl. 2007-03-13).

Utbredning och status

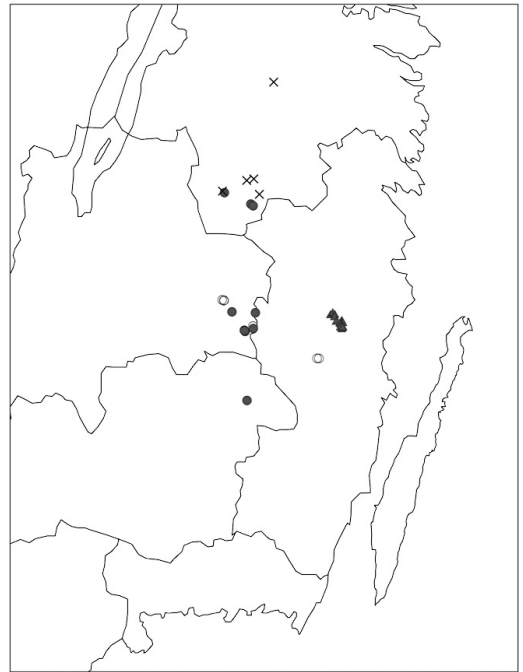
Spindelörtskinnbaggens världsutbredning sträcker sig från Brittiska öarna genom Mellaneuropa till asiatiska Sibirien, där den svenska populationen utgör en nordlig utpost i Europa

(Lis 2006). Vad gäller den svenska utbredningen så är spindelörtskinnbaggen i catalogus endast noterad för Småland (Coulianos & Ossiannilsson 1976) och i rödlistan för Jönköpings och Kalmar län, (Gärdenfors 2005). Det första kända fyndet av spindelörtskinnbaggen i Sverige gjordes sannolikt av Johan Wilhelm Zetterstedt (1785-1874), men data om tidpunkt och plats för fyndet saknas. Högsbyåsen i Kalmar län var det område där första säkra fyndet av spindelörtskinnbaggen (1968) noterades i Sverige (Coulianos & Ossiannilsson 1976). Arten har därefter påträffats på 32 lokaler i landet (Fig. 5).

Under de senaste åren har flera nya fynd av arten gjorts. I Kronobergs län påträffades spindelörtskinnbagge för första gången 2002 i Våraskruvs naturreservat, Uppvidinge kommun (Tobias Ivarsson muntl.). I samband med en inventering av vilda bin i Jönköpings län under sommaren 2006 noterades spindelörtskinnbagge på fem nya lokaler i Alseda och Stenberga socknar i östra Vetlanda kommun (Johansson 2006). Trots att inget riktat eftersök gjordes hittades arten på fem av sex besökta lokaler. Det finns ett relativt stort antal förekomstlokaler för spindelört i sydligaste Östergötland (Engström & Karlsson 2006) och spindelörtskinnbaggen hittades sommaren 2006 på några av dem som ny för Östergötland. Eftersök gjordes på åtta lokaler och på tre av dessa, belägna i Sund och Norra Vi socknar i Ydre kommun, påträffades arten.

I Bråbygden-Krokshultområdet, Kristdala socken i Oskarshamns kommun har en av oss (MA) bedrivit vegetationsanalys med fasta provtytor under perioden 1969-2000, där provtytorna har återanalyserats 3-4 gånger. Förekomsten av spindelört kan här kortast beskrivas som riklig men minskande. Någon systematisk inventering och övervakning av spindelörtskinnbaggen har inte skett, de fynd som presenteras är observationer i samband med florainventeringar. Spindelörtskinnbagge påträffades här redan 1969 och har sedan påträffats på 16 lokaler i Bråbygden-Krokshultområdet. Arten tycks dock variera kraftigt från år till år, men årlig förekomst under perioden 1969-2006 har noterats i området.

De nya fynden av spindelörtskinnbagge ska troligen inte tolkas som att arten är på spridning

Figur 5. Fynd och icke-fynd av spindelörtskinnbagge *Canthophorus impressus* i Sverige. Svarta punkter anger fynd efter 2000, vita punkter fynd före 2000, svarta trianglar fynd utan tidsangivelse under perioden 1969-2006 och kryss eftersökt men ej funnen.

Records of Canthophorus impressus in Sweden. Black circles indicate records after 2000, white circles records before 2000, black triangles records that are not specified in time during the period 1969-2006 and black crosses shows where the species is sought for but not found.

utan snarare att den länge varit förbisedd. Man kan därmed anta att arten kan återfinnas på fler lokaler. I Kalmar läns norra hälft finns en stor andel av landets spindelörtslokaler, och här finns möjligen flera nya lokaler för spindelörtskinnbagge att finna. Eftersök bör framförallt göras i Vimmerby, Hultsfreds, Oskarshamns och Högsby kommuner. I Eksjö kommun, borde arten också kunna påvisas (Eksjö är beläget mellan Vetlanda och Ydre kommun). I Kronobergs län bör nya lokaler för spindelörtskinnbaggen framförallt eftersökas i Uppvidinge kommun. Det är den kommun där huvuddelen av förekomstlokalerna för spindelört finns i Kronoberg län. I Östergötland har Ydre kommun tillsam-

mans med angränsande delar av Kinda kommun huvuddelen av förekomstlokalerna för spindelört. Spindelörtskinnbagge torde här gå att finna på fler lokaler.

Bevarande

Trots att spindelörtskinnbaggen sannolikt är förbisedd bör den betraktas som hotad i Sverige då värdväxtens livsmiljö har minskat betydligt (Gärdenfors 2005). Under 2007 kommer ett åtgärdsprogram (dokument som produceras på Naturvårdsverkets initiativ för de mest hotade arterna i landet) att tas fram för spindelörtskinnbaggen av Länsstyrelsen i Kronobergs län. Från Bråbygden-Krokshultsområdet finns flera viktiga erfarenheter för bevarandet av spindelört och spindelörtskinnbagge. Det tycks räcka med 15-20 individer av spindelört för att spindelörtskinnbaggen ska finnas där (MA, pers. obs). Det är emellertid okänt huruvida en så liten population av spindelört är långsiktigt tillräcklig för spindelörtskinnbaggens överlevnad på lokalen. Ett positivt faktum är att spindelörten har ökat i förekomst och utbredning vid restaurering av ängar, något som också noterats i Våraskrubs naturreservat i Kronobergs län (JW, pers. obs). Ekstam & Forshed (1992) anger emellertid att spindelörten är mer gynnad av bete än av slåtter. Vad som är bäst för spindelörtskinnbaggen är okänt. En korrekt och kontinuerlig hävd är i vilket fall sannolikt en viktig skötselåtgärd för att bevara spindelörten och därmed spindelörtskinnbaggen.

För att öka kunskapen om spindelörtskinnbaggens utbredning och möjligheten att bevara den vill vi här uppmana alla att eftersöka denna rara art och rapportera fynden till artportalen och/eller artdatabanken. Bästa sättet att finna spindelörtskinnbaggen är att titta med kikare några meter från en spindelörtspopulation. Spindelörtskinnbaggen släpper nämligen ofta taget och faller till marken då värdväxten rör sig av t ex steg. Arten kryper då ner i vegetationen och är svår att upptäcka. Spindelörtskinnbaggen går även att inventera och övervaka med hjälp av fallfallor, åtminstone vuxna djur under sensommaren (Carl-Cedric Coulianos muntl. 2007-03-13). Fällorna bör då vittjas på morgonen eftersom djuren rör sig på marken nattetid. Torra fallfallor utan vatten eller avlivningsmedel bör

användas för en hotad art som spindelörtskinnbaggen. Se Gärdenfors m fl (2002) för detaljerad metodbeskrivning av fallfallor och etiska aspekter vid hantering av hotade insekter.

Förekomstlokaler:

Sm *Alseda* Kåsagården Vagnhester (6368300/1468300) 1989-06-15 nymfer TF, Prästtorp (6368465/1467352) 1989-06-05 nymf(er) LA, Repperda äng (6363074/1471818) 2006-07-01 5 nymfer ME, 2006-08-03 1 imago NJ, Vagnhester (6368120/1468040) 1989-06-05 nymf(er) LA, *Högsby* Högsby (6341855/1511355) 1968-07-13-14 2 nymfer 3 imago IS, Valåkra (63419/15105) 1989 JC, *Kristdala* Applekulla (63562/15221) 1969-2006 MA, Bjälebo (63564/15211) 1969-2006 MA, Brähult (63585/15219) 1969-2006 MA, Fallebo (63590/15192) 1969-2006 MA, Gullhanetorp (63556/15217) 1969-2006 MA, Gumsebo (63582/15208) 1969-2006 MA, Humleryd (63565/15222) 1969-2006 MA, Höckhult (63621/15185) 1969-2006 MA, Krösås (63629/15176) 1969-2006 MA, Krokshult (63620/15166) 1969-2006 MA, Lilla Bråbo (63577/15215) 1969-2006 MA, Risinge (63594/15217) 1969-2006 MA, Saxtorp (63584/15222) 1969-2006 MA, Stora Bråbo (63577/15213) 1969-2006 MA, Tråhult (63611/15184) 1969-2006 MA, Östantorp (63570/15217) 1969-2006 MA, *Lenhovda* Våraskrubb (6322755/1478655) 2002-07 2 imago 10 nymfer TI, 2006-07-01 10 imago > 450 nymfer JW, *Stenberg* Blåsmålen (6355481/1481513) 2006-07-05 1 nymf RK, Boda Djupsgården (6354680/1477460) 2005-06-07 1 imago RK, Boda Djupsgården (6354507/1477459) 2006-07-04 1 nymf RK, Fredriksberg (6354162/1477787) 2005-07-03 1 nymf RK, Högarp (6356586/1481385) 1979-07-08 MA, *Ökna* Skinnskälla (6362637/1482457) 2006-07-03 6 nymfer RK. **Ög** *Norra Vi* Fruhammar (6411285/1481455) 2006-08-18 1 nymf TK, Hökhult (6412080/1480385) 2006-07-28 3 nymfer CG-A, 2006-08-08 12 nymfer PL 1 ex insm. kläckt till imago 2006-08-18, *Sund* Grabytorp (6417261/1468398) 2006-07-21 1 nymf TK.

Observatörer: CG-A = Carina Greiff Andersson, IS = Ingvar Svensson, JC = John Christoffersson, JW = Jonas Wäglind, LA = Leif Andersson, MA = Märten Aronsson, ME = Margareta Edqvist, NJ = Niklas Johansson, PL = Per Larsson, RK = Roger Karlsson, TF = Tomas Fasth, TI = Tobias Ivarsson, TK = Tommy Karlsson

Lokaler med spindelört där arten eftersökts men ej är funnen

Ög. *Skeda* Hässlekulla (6467537/1490774) 2006-07-20, *Sund* Graby (6417964/1467528) 2006-07-21,

Tidersrum Bänarp (6416490/1484261) 2006-07-23, Fridhem (6423491/1481767) 2006-07-29, Gibbehult (6422808/1478529) 2006-07-12.

Tack

Tack till de personer som har bidragit med fynduppgifter. Carl-Cedric Coulianos har bistått med information om arten, samt via foton kontrollbestämt de östgötska fynden och fyndet från Våraskrubb, Kronoberg 2002. Kjell Antonsson uppmärksammade möjligheten att finna spindelörtskinnbaggen i Östergötland. Jan Edelsjö, ArtDatabanken, har bistått med utbredningskarta för spindelört. Mats Jonsell och Christer Solbreck gav värdefulla synpunkter på ett tidigare manuskript.

Litteratur

- Aukema, B. 2003. *Canthophorus impressus* in Belgien naast de in plaats van *C. dubius* (Heteroptera: Cydnidae). – Bulletin S.R.B.E./K.B.V.E. 139: 183-186.
- Coulianos, C.-C. & Ossiannilsson, F. 1976. *Catalogus Insectorum Sueciae*. VII. Hemiptera-Heteroptera. 2nd Ed. – Ent. Tidskr. 97: 135-173.
- Ekstam, U. & Forshed, N. 1992. Om hävden upphör. – Naturvårdsverket, Värnamo.
- Engström, F. & Karlsson, T. 2006. Rödlistade kärlväxter i Östergötland - trender för nationellt och regionalt rödlistade kärlväxter i Östergötlands län 1995-2005. – Rapport 2006:20, Länsstyrelsen Östergötland.
- Gärdenfors, U., Aagaard, K., Biström, O. (red.) & Holmer, M. (ill.). 2002. Hundraelva nordiska evertebrater. Handledning för övervakning av rödlistade småkryp. – Nord 2002:3. Nordiska Ministerrådet och ArtDatabanken.
- Gärdenfors, U. (red.). 2005. Rödlistade arter i Sverige 2005. – ArtDatabanken, SLU, Uppsala.
- Johansson, N. 2006. Solitära bin i Jönköpings län. – Meddelande nr 2006:40, Länsstyrelsen i Jönköpings län.
- Jonsell, L. 1997. ArtDatabankens artefaktblad för spindelört (*Thesium alpinum*) (aktualitet 2005-05-19). – <http://www.artdata.slu.se/rodlista/Faktablad/the-alpi.PDF>.
- Lis, J.A. 2006. Family Cydnidae. – In: Aukema, B. & Rieger, C. (red.). 2006. *Catalogue of the Heteroptera of the Palaearctic Region*. Vol. 5. The Netherlands Entomological Society, Amsterdam.
- Southwood, T.R.E. & Leston, D. 1959. Land and Water Bugs of the British Isles. The Wayside and Woodland Series. – Frederick Warne & Co Ltd, London.
- Stehlík, J.L. 1983. Results of the investigations on Hemiptera in Moravia made by the Moravian Museum (Pentatomoidea II.). – Acta Mus. Moraviae, Sci. Nat. 66: 153-172.
- Wachmann, E. 1989. Wanzen beobachten - kennenlernen. – Neumann - Neudamm, Melsungen.
- Wagner, E. 1956. Zur Systematik von *Sehirus dubius* Scop. (Hemiptera, Heteroptera: Cydnidae). – Bull. Soc. Ent. Egypte 40: 187-197.

Ny fjärilsbok till salu:

Nordens vecklare av Ingvar Svensson

År 2006 gavs en bok om Nordens vecklare ut av Entomologiska Sällskapet i Lund. Den kan köpas direkt från sällskapet.

Boken omfattar 339 sidor och behandlar alla 463 i Norden påträffade arter, som avbildas i färg i 2x naturlig storlek och i svart-vita teckningar av han- och hongenitalier. Författare är Ingvar Svensson, som är Sveriges nestor inom fjärilarna, och speciellt vad gäller vecklarna.

Priset är 280 kr inklusive porto inom Sverige och erläggs till Entomologiska Sällskapet i Lunds plusgirokonto 99339-4. Ange namn, adress och "Vecklareboken" på talongen.

